

BANNINGPRIJS

Eerlijk delen? Waarom eigenlijk?

Wimar Bolhuis

Solidariteit doen we samen,
maar wie zijn WE eigenlijk?

WINNAAR

**Jamila Aanzi &
Kirsten van den Hul**

& nu: tijd voor inclusief denken 2.0

Allard Amelink

De schijnsolidariteit voorbij

Jasper Lukkezen

Ieder voor zich baat niemand, over de
externaliteiten van de neoliberale ideologie

EERVOLLE VERMELDING

A large, detailed image of an hourglass and a quill pen. The hourglass is in the foreground, with dark sand inside. The quill pen is lying horizontally across the bottom of the hourglass. The background is a warm, golden-brown color.

2012

Inhoud

OVER WILLEM BANNING	4
---------------------	---

RAPPORT VAN DE JURY	5
---------------------	---

WIMAR BOLHUIS	9
---------------	---

Solidariteit doen we samen, maar wie zijn WE eigenlijk?

JASPER LUKKEZEN	13
-----------------	----

Ieder voor zich baat niemand, over de externaliteiten van de neoliberale ideologie

JAMILA AANZI & KIRSTEN VAN DEN HUL	19
------------------------------------	----

Ɖ nu: tijd voor inclusief denken 2.0

ALLARD AMELINK	23
----------------	----

De schijnsolidariteit voorbij

DE BANNINGPRIJS	26
-----------------	----

Over Willem Banning

Willem Banning (1888-1971), de ‘rode dominee’, was de grondlegger van het religieus geïnspireerde socialisme in Nederland, en mede-oprichter van de PvdA in 1946.

Als haar belangrijkste ideoloog gedurende de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw, drukte Banning zijn stempel op de beginselprogramma's van 1947 en 1959. Vanaf 1939 was hij lange tijd redacteur van het PvdA-denkblad *Socialisme & Democratie*. Hij bepleitte een niet-materialistisch, humanistisch, vrijzinnig en democratisch socialisme dat een sterke nadruk legt op de cultuur en op bindende normen zoals rechtvaardigheid, gemeenschap, verantwoordelijkheid en solidariteit. Individu en gemeenschap waren voor Banning onverbreekbaar met elkaar verbonden.

Het ‘personalisme’ of personalistisch socialisme dat hij in navolging van Franse sociaal-christelijke denkers omarmde, stond voor de vrije ontplooiing van individuen in solidaire gemeenschappen. Dit

personalisme stond volgens Banning haaks op het economisch liberalisme en het ‘anarchistische’ individualisme. In ons individualistische en ontzuilde tijdperk zijn Bannings morele appèl, zijn nadruk op cultuur en zijn oproep tot gemeenschapszin meer dan ooit relevant.

Wimar Bolhuis winnaar Banningprijs 2012

Eervolle vermelding voor Jasper Lukkezen

Op 18 november 2012 heeft Wimar Bolhuis in de Rode Hoed in Amsterdam de Banningprijs van € 1.000,- ontvangen. De anderen genomineerden ontvingen de nominatieprijs van € 250,-.

De jury

De jury bestond uit:

Wouter Bos (politiek leider van de PvdA van 2002 – 2010), voorzitter
Menno Hurenkamp (hoofdredacteur *Socialisme&Democratie*),
Bart Verheijen (winnaar Banningprijs 2010),
Dirk Roorda (Vereniging Woodbrookers Barchem),
Kees Waagmeester (secretaris Zingeving.net),
Naomi Woltring (Wiardi Beckman Stichting).

Eerlijk delen? Waarom eigenlijk?

BANNINGPRIJS 2012

RAPPORT VAN DE JURY

Eerlijk delen; waarom eigenlijk?

Door deze vraag voelden zeventien jonge essayschrijvers zich uitgedaagd om mee te dingen naar de Banningprijs 2012. Een urgent thema, zo staat in de oproep: 'Solidariteit staat onder druk in de neoliberale wind die al jaren over de wereld waait. Het woord roept zelfs negatieve reacties op. Daarom verdient het ideaal van solidariteit opnieuw doordenking'.

De opdracht: schrijf een origineel, compact en prikkelend essay met uitgesproken standpunten. Onderbouw die met stevige feiten, deugdelijke argumenten en levendige voorbeelden. Naast de hoofdvraag van het waarom van eerlijk delen, werd in de opdracht een serie vervolgvragen gesuggereerd: Met wie eerlijk delen? Hoe geef je dat politiek vorm? Waarin komt eerlijk delen tot uiting? Gaat het alleen om inkomensgelijkheid of gaat het ook om toegang tot onderwijs en zorg? Hoe ver gaat onze solidariteit en in welke mate? Wil en kun je delen tussen generaties of alleen binnen generaties? Houdt solidariteit op bij de landsgrens? Wat gaat er in de samenleving mis als eerlijk delen wordt opgegeven? Of: wat is er al misgegaan nu steeds grotere inkomensverschillen als normaal worden geaccepteerd? Wat kunnen we leren van de generaties voor ons? Hoe verhouden goede bedoelingen van eerlijk delen zich tot onbedoelde effecten ervan of zelfs misbruik?

De tweejaarlijkse aanmoedigingsprijs van duizend euro is ingesteld door de Vereniging van Zingeving en Democratie (Zingeving.net).

De vier genomineerden voor de Banningprijs 2012 zijn, in alfabetische volgorde:

- **Jamila Aanzi en Kirsten van den Hul** met ' & nu: tijd voor inclusief denken 2.0'
- **Allard Amelink** met 'De schijnsolidariteit voorbij'
- **Wimar Bolhuis** met 'Solidariteit doen we samen, maar wie zijn WE eigenlijk?'
- **Jasper Lukkezen** met 'Ieder voor zich baat niemand, over de externaliteiten van de neoliberale ideologie'.

Jamila Aanzi & Kirsten van den Hul

Het essay ' & nu: tijd voor inclusief denken 2.0' van Jamila Aanzi en Kirsten van den Hul spitst zich toe op delen in macht en noemt dat in navolging van Feitse Boerwinkel inclusief denken: een originele interpretatie van het thema 'eerlijk delen'. Inspirerend, omdat het vanuit een beschouwing op actuele internationale gebeurtenissen de relevantie van een denker als Boerwinkel voor onze tijd goed weet te verwoorden. De 'cascadische' versnelling waar we ons volgens de auteurs van dit essay in bevinden, vraagt om een nieuw soort denken. Met Boerwinkel in de hand wordt aangegeven dat onder 'inclusief denken 2.0' een morele argumentatie ligt.

De toekomst dient volgens de auteurs gefundeerd te worden op drie pijlers: diversiteit, empathie en wederzijds vertrouwen.

Niet omdat dit het resultaat zou zijn van filosofische gedachte-experimenten, maar 'omdat het werkt'. Deze manier van denken zou Bas Heijne 'Michael Jackson-humanisme' noemen en is nogal utopisch. Maar solidariteit mag dan tot het verleden behoren, de auteurs bezweren ons bijna dat inclusief denken de toekomst heeft. Als je echt wilt warmlopen voor een ideaal, heb je dat soort vergezichten wel nodig. Alhoewel er genoeg vragen overblijven na het lezen van dit essay is met name het pleidooi voor een toekomstbestendige internationale vorm van solidariteit bewonderenswaardig.

Allard Amelink

Solidariteit moet worden gered uit de klauwen van de politiek, zegt Allard Amelink in zijn essay 'De schijnsolidariteit voorbij'. Hij definieert solidariteit als aandacht en gulheid voor de ander met een hoofdletter. Om gul te kunnen zijn en werkelijke aandacht te kunnen schenken, is schuld bewustzijn van ons falen nodig. Pas dan kunnen we solidair zijn. Een esseej, zei W.F. Hermans, is een opstel waarin andermans boeken worden naverteld zonder namen te noemen en conclusies worden getrokken die de lezer zelf ook wel had kunnen trekken.' Allard Amelink schreef een echt esseej, behalve dan dat de boeken wel bij naam genoemd worden en de conclusie niet zomaar door de lezer getrokken had kunnen worden. Het onderscheid tussen de politiek die maar schijnsolidariteit zou bieden en de echte solidariteit die alleen bestaat bij de kunst van het kunnen luisteren, komt mooi uit de verf tegen een literaire achtergrond.

Van alle inzenders schreef Allard het mooiste geschreven essay. Alleen is het jammer dat hij niet echt ingaat op de vraag 'eerlijk delen, waarom eigenlijk?' Ook was Allard bijna niet te volgen in zijn conclusie. Maar onverminderd mooi geschreven, beeldend verwoord en een echt essay zoals een essay hoort te zijn.

Wimar Bolhuis

In zijn essay 'Solidariteit doen we samen, maar

wie zijn WE eigenlijk?' komt Wimar Bolhuis met een originele eigen stellingname.

Waar in de oproep van de Banningprijs wordt gezegd dat solidariteit onder druk staat door de neoliberale wind die over de wereld waait, draait Wimar de stelling om: wordt de neoliberale agenda niet juist doorgevoerd met als argument de solidariteit in Nederland te versterken? Rechts baseert zich daarbij op een noodzakelijke gemeenschappelijke identiteit; een voorwaarde voor solidariteit die links volgens het essay kwijt is. Hoewel ook dit essay uiteindelijk niet de hoofdvraag beantwoordt waarom we eerlijk moeten delen, is het wel verdienstelijk door het aan de orde stellen van de voorwaarden om eerlijk te kunnen delen - namelijk bedenken met wie we eerlijk willen delen en wie we zijn. Daarbij roept het essay wel de vraag op of je nog wel van solidariteit kunt spreken als je die beperkt tot 'hardwerkende Nederlanders' en mensen die de joods-christelijke traditie aanhangen.

Wie de eerste wat moeizame zinnen en alinea's voorbij is, komt terecht in een provocerend doch intelligent betoog over hoe links door rechts ingehaald dreigt te worden op zijn eigen favoriete thema: solidariteit. Geen prettig leesvoer dus en bepaald oncomfortabel in analyse en aanbevelingen. Maar wel precies wat een goed essay over dit onderwerp hoort te doen: prikkelend, origineel en rondwoelend in het hart van de sociaaldemocratie.

Jasper Lukkezen

In 'Ieder voor zich baat niemand, over de externaliteiten van de neoliberale ideologie' probeert Jasper Lukkezen empirisch bewijs te leveren op de vraag waarom we eerlijk moeten delen. Hij maakt duidelijk dat de mate van economische ongelijkheid waarmee we willen leven een politieke keuze is. De vorm die hij kiest staat ver af van de klassieke stijlform van een essay; daarvoor lijkt het te veel op een artikel met alle bijbehorende cijfers en grafiekjes. Maar onder de cijfers en grafiekjes ligt een

duidelijke morele stellingname over een betere maatschappij. In deze tijd van 'fact free politics' confronteert Jasper ons met broodnodige feiten waarmee hij er van alle inzenders het beste in slaagt de vervolgvragen onder ogen te zien. Heel mooi wordt tegen elkaar afgezet hoe de een ongelijkheid ziet als een noodzakelijke prikkel om economische groei te bevorderen, terwijl onderzoek de negatieve effecten van ongelijkheid kwantificeert en een negatief saldo aantoonst. Dit essay slaat op meesterlijke wijze de brug tussen de morele oordelen over ongelijkheid en de objectieve nadelen ervan.

Wie zijn de realisten en wie zijn de idealisten?

Als dit essay gelijk heeft, dan is het streven naar gelijkheid realistisch en het hameren op het belang van groei ten koste van gelijkheid idealistisch. Los van de vraag of dit het ware verhaal is, behoort politiek handelen op dit soort argumenten gebaseerd te zijn en daarom maakt dit essay een sterk politiek punt. Jasper leunt meer dan anderen flink op zijn citaten. Maar deze uitstekende onderbouwing staat in dienst van een messcherpe analyse en een meeslepde verdediging van gelijkheid.

De prijswinnaar

En dan nu de uitslag:

We permitteren ons een kleine afwijking van onze opdracht.

Een van de essays verdient naast de prijswinnaar speciale aandacht. Wij willen het betoog van *Jasper Lukkezen* 'Ieder voor zich baat niemand, over de externaliteiten van de neoliberale ideologie' een eervolle vermelding geven. Naar de vorm is dit geen klassiek essay, maar naar de inhoud is het de meest overtuigende analyse waarom eerlijk delen voor iedereen het beste is.

De prijs gaat naar het essay dat de vraag 'Eerlijk delen, waarom eigenlijk?' het scherpst op de snede behandelt en volgens ons de meeste impact heeft.

Een essay dat doet wat een essay behoort te doen: niet alleen ons aan het denken zetten, maar ook gereide twijfel zaaien waar we ons veilig wanen: in dit geval in onze opvattingen over solidariteit. Een essay dat, zoals gezegd, rondwoelt in het hart van de sociaal-democratie.

De prijs is dus voor *Wimar Bolhuis* met 'Solidariteit doen we samen, maar wie zijn WE eigenlijk?'

Solidariteit doen we samen, maar wie zijn WE eigenlijk?

Door Wimar Bolhuis

Wimar Bolhuis (1986) studeerde in Leiden en Utrecht en behaalde drie masterdiploma's: in sociale- en organisatiepsychologie, in bestuurskunde en in economie. Hij is beleidsmedewerker van de PvdA Tweede Kamerfractie op de gebieden arbeidsmarkt en financiën en eerder zorg. Hij is als wetenschapper verbonden aan het Montesquieu Instituut en doet als extern promovendus aan de Universiteit Leiden onderzoek over de aandacht van politici voor overheidsfinanciën en in hoeverre de politieke kleur van kabinetten invloed heeft op vraagstukken rond overheidsfinanciën. Wimar was bestuurslid van de Jonge Socialisten afdeling Den Haag van 2010 tot 2011.

Dit essay neemt een andere aanvliegroute, omdat het de centrale stelling dat onze solidariteit onder druk staat door een neoliberale wind ter discussie stelt. Naar mijn mening is het een eenzijdige, gemakzuchtige stelling die ver af staat van de gedachten en gevoelens in de Nederlandse samenleving. Juist het solidariteitsvraagstuk is het waard om meerdere keren met verschillende brillen te onderzoeken. Dit is de enige manier om tot een bruikbaar antwoord te komen.

Een goede eenzijdige analyse resulteert in een juist maar eenzijdig antwoord, terwijl dit voor het politieke spel vaak nutteloos blijkt zijn. Het spreekt te weinig mensen aan in de dagelijkse gevoelens en zorgen waar zij mee zitten. Volhoudend de schuld geven aan het neoliberalisme lijkt zo op het constant schieten in eigen voet, omdat de linkse politiek op deze wijze nooit de politieke macht zal verkrijgen

om de neoliberale wind terug te dringen. Tevens brengt het opnieuw doordenken van de invulling van solidariteit weinig gewin, omdat juist de rechtse partijen de solidariteitsgedachte gebruiken in hun boodschap naar de kiezers. Zoals ik zal laten zien in dit essay, versterkt de solidariteitsgedachte, in tegenstelling tot wat de links-politieke hoek vaak denkt, zo de neoliberale Nederlandse wind. Mijn argumentatie richt zich vervolgens op de vragen met wie eigenlijk eerlijk kan worden gedeeld, hoever deze solidariteit kan gaan, en wat we kunnen leren van overdenkingen van eerdere generaties. Want wat moet dan wel gebeuren om de linkse solidariteitsgedachte weer voet aan de grond te laten krijgen?

Mijn antwoord is vooral weer inzien welke voorwaarden voor solidariteit moeten zijn ingevuld in de Nederlandse samenleving. De belangrijkste voorwaarde is het hebben

van een gemeenschappelijk belang. Ik betoog dat de solidariteit tussen de inwoners van Nederland onder druk staat door een tekort aan gemeenschappelijke identiteit. Linkse denkers zouden daarom, voordat zij de invulling van de solidariteitsgedachte opnieuw doordenken, eerst hier een oplossing voor moeten vinden.

Laten we beginnen met de centrale stelling. De links-politieke hoek roept vaak dat het neoliberalisme onze solidariteit onder druk zet. Natuurlijk is deze bewering gebaseerd op een 'linkse' interpretatie van solidariteit. Een grotere valkuil dan men vaak denkt. Want volgens de rechtse politicus is de neoliberale invloed juist essentieel om de solidariteit in de samenleving te beschermen. Als we niet kiezen voor liberaal beleid komt de solidariteit pas echt onder druk te staan! Pats, recht terug in het gezicht, en daar vervliegt de linkse debat-overwinning. Hoe komt dit?

Het neoliberale gedachtegoed heeft twee sterke geloofslijnen die verkopen hoe liberaal beleid zal zorgen voor meer solidariteit. De eerste stelt dat de overheid log en langzaam is en zich slecht aanpast aan de wensen van de samenleving. 'Vermarkten' leidt tot meer klantgericht en doelmatiger werken. De hogere kwaliteit en lagere kosten versterken de solidariteit, omdat alleen zo hoge inkomens bereid blijven meer belasting te betalen dan de midden- en lage inkomens. Zonder liberaal ingrijpen zouden de hoge inkomens stoppen met werken of emigreren, waardoor de solidariteit tussen arm en rijk verdwijnt. Deze redenering is de afgelopen twintig jaar zeer invloedrijk geweest. De tweede geloofslijn stelt dat liberaal beleid de enige oplossing is voor de stijgende overheidskosten door de vergrijzing. Kijk naar onze zorg en ons pensioenstelsel, waarvan steeds meer ouderen gebruik maken terwijl steeds minder mensen werken om ze te betalen. Niks doen is geen optie, het wordt

onbetaalbaar, we moeten ingrijpen! Makkelijkste maatregelen zijn hogere eigen bijdragen in de zorg, minder verzekerde zorg, lagere pensioenen door kortingen, en meer risico voor de aankomende gepensioneerden, de jongeren. Maar natuurlijk wel klassiek liberaal en verkocht aan de burger als 'there is no alternative' en noodzakelijk voor de solidariteit. Deze geloofslijn zal mijns inziens de aankomende twintig jaar veel invloed op het Nederlandse overheidsbeleid hebben.

Maar belangrijk om bij stil te staan, is het na deze analyse nog wel nuttig om het ideaal van solidariteit opnieuw te doordenken? Blijkbaar is het ideaal van solidariteit onomstreden, zowel aan de linker- als de rechterkant van de politiek. Solidariteit staat nog altijd als een huis, alleen hebben mensen verschillende ideeën als ze naar het huis kijken.

Solidariteit is een black box, elke redenering past er in. De uitdaging om de solidariteit opnieuw in te vullen zal naar mijn mening daarom tot weinig politiek gewin leiden, hoopvoller is af te vragen welke voorwaarden er aan solidariteit verbonden zijn. Dit is een fundamenteel verschil: in het eerste geval gaat het om de binnenkant van het huis, in het tweede geval om de fundering van de woning. Waar is solidariteit op gefundeerd? Laten we eens kijken.

Solidariteit vraagt van mensen een gemeenschappelijk belang te onderkennen en aan dit belang bij te dragen, soms ten koste van henzelf. Essentieel is dus een gemeenschappelijk belang. Een belangrijke reden voor de negatieve reacties in onze samenleving op de oproep tot solidariteit, is dat mensen het gemeenschappelijk belang niet kunnen ontdekken. Het gemeenschappelijke is weggevalen. Nederland is een miljoenenland met veel verschillende culturen, nationaliteit en talen. Een belangrijke voorwaarde voor solidariteit binnen een groep is homogeniteit. Je wilt best

ten koste van jezelf bijdragen, maar dan wil je wel weten dat degene die daarvan profiteert bij dezelfde groep hoort en dus een beetje op jou lijkt. Gemeenschappelijke identiteit onder mensen is dus een voorwaarde voor een solidaire samenleving. Dit is in lijn met bedenkingen van eerdere generaties die solidariteit in eigen, kleine kring organiseerden, denk aan de verzuilde samenleving.

Want hoe wordt solidariteit tussen mensen op de proef gesteld? Bezie de twee volgende herkenbare voorbeelden.

Ten eerste vraagt het veel van een mens solidair te zijn met iemand die anders is, afwijkt van de stilzwijgende groepsnorm. Prachtige hedendaagse politieke slogans waarin deze kennis is verwerkt, zijn de 'hardwerkende Nederlander' van de VVD en de 'joods-christelijke traditie' van de PVV. Ze beklemtonen allebei een identiteit en normstelling.

Op de tweede plaats is het moeilijk solidair te zijn met iemand die zich tegen het gemeenschappelijk belang keert; de overige groepsleden verwachten op dat moment een straf. Goede politieke voorbeelden zijn 'vandalen moeten betalen' van de VVD en 'bij drie misdaden het land uit' van de PVV, die weer identiteit en normstelling uitspreken.

Gelet op het feit dat het CDA van Balkenende al een aanloop nam met onze 'normen en waarden', kan men enkel concluderen dat de rechtse politiek juist wel bezig is met solidariteit, in tegenstelling tot wat de links-politieke hoek vaak beweert. De uitspraak van Prinses Maxima dat de Nederlandse identiteit niet bestaat, legt de kern van het solidariteitsprobleem voor de linkse politiek bloot. Rechts creëert immers haar eigen gemeenschappelijke identiteit, terwijl links dit nalaat. Hier ligt de echte uitdaging voor linkse denkers.

Mijn stelling is dat de neoliberale wind slechts een minimale rol speelt ten aanzien van de afnemende solidariteitsgedachte. Sterker nog,

de neoliberale agenda wordt doorgevoerd met de argumentatie dat hij de solidariteit in Nederland versterkt. Ten eerste door het beleid te begeleiden met de boodschap dat mensen met een andere identiteit zich tegen het gemeenschappelijk belang van de 'hardwerkende Nederlanders' keren.

Bijstandtrekkers profiteren van ons belastinggeld zonder hun best te doen voor een baan en zijn vaak Turk, Marokkaan of hebben een andere niet-westerse afkomst. Mensen in Afrika steken zelf de handen niet uit de mouwen, profiteren van onze royale uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking, terwijl wij in crisistijd de staatskas op orde moeten brengen. Mensen met geestelijke problemen die een psychiater bezoeken, stellen zich vaak aan, profiteren van ons breed verzekeringspakket, terwijl de zorgkosten exploderen. Niet solidair, dus bezuinigen.

De tweede manier is de boodschap dat mensen die zich graag bij de 'hardwerkende Nederlander' zouden willen aansluiten, hiertoe worden gehinderd door de huidige regelgeving.

Mensen in de sociale werkplaats krijgen ten onrechte een stempel, moeten een minderwaardig baantje doen, terwijl ze met wat meer vertrouwen zelf werk zouden vinden. Mensen die excellent willen studeren, kunnen dit niet in Nederland, waar de middelmaat regeert en ze in een systeem zitten waar uitmuntende universiteiten en studenten niet worden beloond. Mensen met een IQ onder 85 willen graag werken, kunnen heel veel zelf, maar de overheid zorgt ervoor dat ze met indicatie aan zorg vast zitten. Niet solidair, dus bezuinigen. Maar wat moet er wel blijven, kan niet op worden bezuinigd? Het symbool van de 'hardwerkende Nederlander', waar de handen voor uit de mouwen zijn geweest, niemand ten onterechte van profiteert, en daarom zijn we solidair: de hypotheekrenteaftrek.

De solidariteitsgedachte is een drijvende kracht achter de rechtse politiek en de neoliberale

rale agenda. Dit betekent dat het inhoudelijk doordenken van solidariteit, namelijk de invulling van een solidaire samenleving, bijna onmogelijk kan leiden tot de gewilde terugkeer van de linkse solidariteitsgedachte onder de Nederlandse bevolking. Laten we dit dan niet doen.

Wat wel bijdraagt aan een terugkeer is om de voorwaarden voor solidariteit weer tot ons te laten doordringen. Door hiernaar te handelen kan de linkse solidariteitsboodschap weer steun hervinden, wat de politieke positie kan geven het neoliberale beleid terug te dringen. Een grote focus op het neoliberalisme an sich betekent in 2012 het vechten van de oorlog van gisteren. Neoliberalisme wordt geassocie-

eerd met materialisme en individualisme. De nieuwe uitdaging is juist immaterieel en collectief, namelijk het aanspreken en wellicht deels creëren van de gemeenschappelijke Nederlandse identiteit. Wil men een positieve reactie op de oproep tot meer solidariteit, dan is de belangrijke toekomstvraag: solidariteit doen we samen, maar wie zijn WE eigenlijk?

Dus terug naar Banning: verschuif de aandacht weer naar bindende normen, gedeelde cultuur en de gemeenschapsgedachte, waarbij rechtvaardigheid en eigen verantwoordelijkheid duidelijk worden uitgesproken. De nieuwe uitdaging voor solidair links. Want zonder gemeenschappelijkheid geen solidariteit.

Ieder voor zich baat niemand

Over de externaliteiten van de neoliberale ideologie

Door Jasper Lukkezen

Jasper Lukkezen (1984) studeerde theoretische natuurkunde in Leiden en doet promotieonderzoek naar fiscaal beleid in een monetaire unie aan de Universiteit Utrecht. Daarnaast is hij als onderzoeker verbonden aan het Centraal Planbureau. Lukkezen is ook redacteur van Jaarboek Kritiek (www.jaarboek-kritiek.nl), een onafhankelijk tijdschrift gewijd aan linkse politiek en strategie. Recent verscheen bij Schmetterling Verlag 'Linke Philosophie heute' waarvan hij een van de redacteurs is. In zijn studententijd was hij actief bij een studievereniging (oa. als voorzitter) en in de universiteitsraad.

'Meer ondernemerschap, een vrijere markt met minder regels en minder overheid.'

Dat is het dominante economische vertoog van de afgelopen decennia geweest. Resultaat is echter geen groei-explosie, maar de ergste economische crisis in zeventig jaar en een forse toename van de inkomensongelijkheid. Het is tijd om met een eigen antwoord te komen. Niemand wil een crisis, maar moeten we ons zorgen maken over de toenemende inkomensongelijkheid? De neoliberalen stellen van niet. En ook de derde weg maakte zich niet zo'n zorgen, zolang maar geregeld werd dat de mensen aan de onderkant van de maatschappij een acceptabel leven konden leiden.

In de woorden van Tony Blair: 'Het interesseert me niet hoeveel iemand verdient, zolang ik kinderarmoede maar kan bestrijden.'¹ Dit blijkt echter een mager antwoord.

Onvermijdelijkheid van inkomensongelijkheid

Autarkie bestaat niet – in een moderne maatschappij zijn mensen voor de productie van goederen en het leveren van diensten afhankelijk van elkaar. Mensen werken vooral voor andere mensen. Dat betekent dat het belangrijk is dat mensen gemotiveerd worden om te werken. In de huidige maatschappij gaat dit via geld. Geld stelt je in staat in je levensonderhoud te voorzien, te sparen voor later en van het leven te genieten.

Belangrijk voor economische ontwikkeling is dat werken niet alleen geld oplevert, maar langer of handiger werken meer geld oplevert. Hierdoor ontstaat inkomensongelijkheid. Een beetje inkomensongelijkheid lijkt onvermijdelijk voor een goed werkende maatschappij. Maar hoeveel is wenselijk, waar ligt de balans? Voor de vrije marktdenker is inkomensongelijkheid – via de prikkels die het

biedt – onlosmakelijk verbonden met economische groei. Ondernemers die niet voldoende kunnen verdienen, ondernemen niet. Onderzoekers die hun vinding niet kunnen valoriseren, onderzoeken niet. In deze redeneertrant zorgt een grotere inkomensongelijkheid dus voor meer economische groei en welvaart. Er is geen balans; obstakels moeten simpelweg worden opgeruimd. Weg met de beperkingen en weg met het comfortabele sociale vangnet.

Inkomensongelijkheid toegenomen

Gemotiveerd door deze ideeën gingen rechtse politici als Thatcher en Reagan in de jaren tachtig aan de slag. Belastingen gingen omlaag, uitkeringen ook en maatschappelijke voorzieningen werden geprivatiseerd. Inkomensongelijkheid nam toe. In 1986 bedroeg het gemiddelde inkomen (in 2008 prijzen) van de ‘armste’ 90 procent van de Amerikanen 31.282 dollar, in 2008 bijna hetzelfde: 31.244 dollar. Dat het gemiddelde reële inkomen met 6.814 dollar steeg, kan dan maar een ding betekenen: al het extra inkomen is bij de rijkste 10 procent van de Amerikanen terecht gekomen.² Meest in het oog springende voorbeeld daarvan zijn de beloningen van bestuurders van grote bedrijven. In de VS verdiende een bestuursvoorzitter in 2007 gemiddeld 344 keer het salaris van de gemiddelde werknemer, in 1986 was dat ongeveer 60 keer.

Voor het geval u zich dit afvraagt: topbestuurders zijn niet zes maal productiever geworden in twintig jaar³.

In Nederland is deze ontwikkeling vergelijkbaar, maar minder groot⁴. De inkomensongelijkheid is ook hier toegenomen en ook hier aan de top het hardst gestegen. Nederlandse bestuurders verdienden in 2007 gemiddeld 44 keer zoveel als de gemiddelde werknemer van hun bedrijf. De jaarlijkse groei van het salaris was de afgelopen jaren 9,6 procent voor de topverdiener, tegenover 3,7 procent voor de gemiddelde werknemer. Bovenop stijging op basis van de normale salarisbepalende kenmerken zoals leeftijd, omvang van de onderneming, winstgevendheid en inflatie is volgens het CPB sprake van een ‘onverklaarbare component’.

Inkomensongelijkheid is meer dan een verschil in inkomen

Als inkomensverschillen gedurende langere tijd groot zijn, leidt dat er niet alleen toe, dat de één zich veel meer luxe kan veroorloven dan de ander; het leidt ook tot verschillen in ontwikkelingsmogelijkheden, en uiteindelijk, als dat niet opgevangen wordt, tot verschil in toegang tot gezondheidszorg en onderwijs⁵. Deze verschillen beperken zich niet tot één generatie, ze worden doorgegeven aan de volgende. Praktisch betekent dit dat iemand met arme ouders minder vaak zijn school afmaakt,

¹ Interview, Tony Blair door Wouter Bos voor Pauw en Wittenman, VARA, 13-10-2010, 50e minuut.

² <http://www.stateofworkingamerica.org/pages/interactive#/?start=1986&end=2008>

³ *Salarisstijging is te verklaren door toegenomen schaal van de economie en doordat er minder controle op bestuurders is. Ze zijn in staat hun eigen salaris te bepalen onafhankelijk van de prestaties van hun onderneming. Zie: Lucian Bebchuk en Jesse Fried, Pay without performance: The unfulfilled promise of executive compensation, (Harvard University Press, Cambridge (VS), 2004).*

⁴ *Zie voor historische ontwikkeling: Emiel Afman, Income distribution dynamics in the Netherlands in the 20th century: Long run developments and cyclical properties, ALAS Working Paper 2005-38 (Amsterdam Institute of Advanced Labour Studies, University of Amsterdam, Amsterdam, 2005). En voor recente: Bas Straathof e.a., Hoge bomen in de polder; globalisering en topbeloningen in Nederland, CPB Document 199 (Centraal Planbureau (CPB), Den Haag, 2010).*

en als hij dat wel doet minder vaak eenzelfde goede baan weet te bemachtigen dan iemand met rijke ouders. Zo iemand zal dus gemiddeld genomen ook weer een lager inkomen hebben en – wederom gemiddeld – een criminel, ongezonder en korter leven leiden. Een prettig leven wordt dus met groeiende inkomensongelijkheid steeds afhankelijker van je talent om bij geboorte de juiste ouders te kiezen. Met afnemende sociale mobiliteit wordt afkomst bepalender voor de positie en identiteit van mensen in de maatschappij. De sporten op de maatschappelijke ladder komen verder uit elkaar te liggen. Omdat verplaatsen in anderen met toenemende afstand meer moeite kost én minder nodig is, neemt vertrouwen af. Vertrouwen, noodzakelijk voor solidariteit en verantwoordelijkheid, is heel lastig als de afstand tot de ander zo groot is dat je geen inzicht in zijn beweegredenen hebt. Dit is zichtbaar in Figuur 1. Op de verticale as staat het percentage mensen in een land dat ‘ja’ antwoordde op de vraag ‘zijn de meeste mensen te vertrouwen?’ Op de horizontale staat de mate van inkomens-

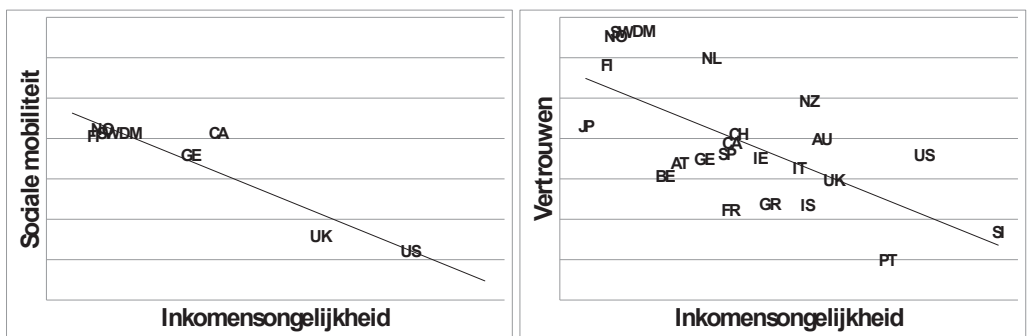
ongelijkheid in dat land. In de meest egalitaire samenlevingen vertrouwt 70 procent van de mensen anderen, in de minst egalitaire 20 procent. Dat is een groot verschil en dat merk je. In zo’n ongelijkere maatschappij word je sneller als bedreiging gezien. Conflicten treden eerder op en de wil om samen te werken is lager.

Inkomensongelijkheid is slecht

Dat inkomensongelijkheid slecht is blijkt uit empirisch onderzoek onder ontwikkelde economieën⁶: Ongelijkere maatschappijen zijn criminel: meer moorden, langere gevangenisstraffen en meer mensen die zich onveilig voelen (het ‘s nachts niet over straat durven’). Ongelijke maatschappijen zijn slechter voor vrouwen: meer tienerzwangerschappen, meer abortussen en een lagere maatschappelijke positie. Ongelijke maatschappijen zijn slechter voor kinderen: meer babysterfte, slechtere schoolprestaties, meer gepeste kinderen en meer te zware kinderen. Sommige gezondheidsproblemen komen vaker voor in ongelijke maatschappijen: er is meer drugsgebruik, meer overgewicht en een groter deel van de

Figuur 1: Inkomensongelijkheid per land afgezet tegen vertrouwen en sociale mobiliteit.

Bron: Wilkinson en Pickett 2009.

⁵ Volgende paragrafen zijn schatplichtig aan Richard Wilkinson en Kate Pickett, *The spirit level: why equality is better for everyone*, (Penguin Books, Londen (VK), 2009). Zij refereren naar ruim 200 empirische studies die naar het verband tussen inkomensongelijkheid en sociale en gezondheidsproblemen gekeken hebben. Ik kan dit boek de geïnteresseerde lezer van harte aanbevelen.

⁶ Referenties zie Wilkinson en Pickett 2009.

bevolking heeft psychische problemen. Tot slot zorgen ongelijke maatschappijen slechter voor hun omgeving: ze vervuilen meer per inwoner, geven minder uit aan ontwikkelingssamenwerking en meer aan hun leger. Door dit alles is ook de levensverwachting lager. Figuur 2 links illustreert dit voor vierentwintig rijke, westerse landen door te laten zien hoe een index van sociale en gezondheidsproblemen zich verhoudt tot inkomensongelijkheid in een land. Het effect is niet alleen statistisch significant, het is ook groot. Zie Tabel 1 voor drie voorbeelden. Aan een gebrek aan middelen ligt het niet: Amerikanen zijn ongeveer even rijk als Nederlanders en net wat rijker dan Japanners (in 2010 was het Bruto Binnenlands Product respectievelijk 47, 47 en 43 duizend dollar per persoon). Het moet er dus aan liggen hoe deze middelen worden ingezet. Figuur 2 rechts laat zien dat er voor rijke westerse landen geen verband is tussen sociale en gezondheidsproblemen en inkomen. Ongelijkere maatschappijen moeten er dus voor kiezen hun middelen anders in te zetten.

Inkomensongelijkheid is slecht voor iedereen

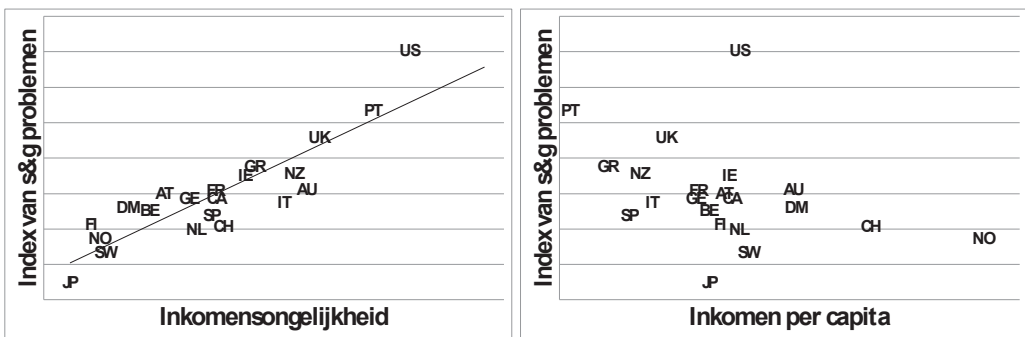
Een gemiddelde is nooit het hele verhaal. Iemand uit de hoogste inkomensgroep doet het namelijk ongeacht de inkomensverdeling

in een land altijd beter dan het gemiddelde in dat land. En iemand met een gemiddeld inkomen doet het altijd beter dan iemand uit de laagste inkomensgroep.

Komen de grotere problemen in ongelijkere landen soms geheel voor rekening van de lagere inkomensgroepen? Zijn hun problemen zo groot, dat ze het gemiddelde van het hele land omlaag trekken? Nee, iedere inkomensgroep in een ongelijker land scoort slechter dan een vergelijkbare inkomensgroep in een gelijk land. De armen in ongelijke landen doen het dus slechter dan de armen in gelijke landen, de mensen met een gemiddeld inkomen in de ongelijke landen doen het slechter dan de mensen met een gemiddeld inkomen in de gelijke landen en de rijkste groep in een ongelijk land doet het slechter dan de rijkste groep in een gelijk land.

Uit onderzoek naar ziektes met een psychische component blijkt bijvoorbeeld dat deze in de VS in iedere inkomens- en opleidingsgroep meer voorkomen dan in Engeland. Dus de rijkste groep Amerikanen, die veel meer verdient dan de rijkste groep Engelsen, heeft vaker een ziekte met een psychische component. Daarnaast zijn de verschillen tussen de inkomensgroepen in de VS groter dan in Engeland: de rijken in de VS doen het een

Figuur 2: Index van sociale en gezondheidsproblemen in een land afgezet tegen gemiddeld inkomen en de mate van inkomensongelijkheid in een land.

Bron: Index van sociale en gezondheidsproblemen en de mate van inkomensongelijkheid via Wilkinson en Pickett 2009, inkomen per capita IMF World Economic Outlook.

Tabel 1	Japan	Nederland	VS
Moorden per miljoen inwoners	5	15	64
Babysterfte per 1000 pasgeborenen	3,2	4,6	6,9
Volwassenen met psychische problemen	9%	15%	26%

Bron: Wilkinson en Pickett 2009

beetje slechter, de armen veel slechter. Dit beeld herhaalt zich in een andere studie die sterfte onder de mannelijke beroepsbevolking in Engeland en Wales vergelijkt met die in Zweden en uit internationaal vergelijkend onderzoek naar taalvaardigheid van kinderen. De sterftetekans is hoger in iedere inkomensgroep in Engeland en Wales dan in Zweden en kinderen in ongelijke landen scoren slechter op taalvaardigheid dan kinderen met ouders uit een vergelijkbare inkomensgroep in gelijke landen. Ongelijkheid is dus niet alleen nadelig voor de laagste inkomensgroepen in een land: iedere inkomensgroep lijdt eronder. Open vraag is nog wat voor de economie als geheel beter is: een grotere stimulans door meer inkomensongelijkheid of een gezondere samenleving doordat inkomensongelijkheid kleiner is. Recent onderzoek van het IMF suggereert het laatste⁷. Ze vonden een sterk verband tussen de lengte van een groeiperiode en inkomensongelijkheid en concluderen: 'Gedurende langere tijdsspannes zijn kleinere ongelijkheid en voortdurende groei twee kanten van dezelfde medaille.'

Eerlijk delen is gewenst

Minder sociale en gezondheidsproblemen en

meer economische groei zijn goede redenen om voor een gelijkere inkomensverdeling te pleiten, maar willen mensen eigenlijk wel een eerlijkere maatschappij? In de VS in ieder geval wel⁸. In heel de VS zijn mensen gevraagd hoe volgens hen de huidige vermogensverdeling eruit ziet en hoe deze er uit zou moeten zien. De antwoorden op die vraag staan in figuur 3. De scheefheid van de huidige vermogensverdeling blijkt te worden onderschat en deze onderschatte vermogensverdeling wordt door de geëquëterden ook weer te scheef bevonden. Met andere woorden: ze denken dat het gelijk is dan het is, maar vinden dat nog te ongelijk. Interessanter echter is dat er geen grote afwijkingen zijn tussen verschillende groepen in de gepolariseerde Amerikaanse samenleving. Man of vrouw, democraat of republikein, rijk of arm, het gemiddelde resultaat is Figuur 3. Waarom zou dit in Nederland anders zijn?

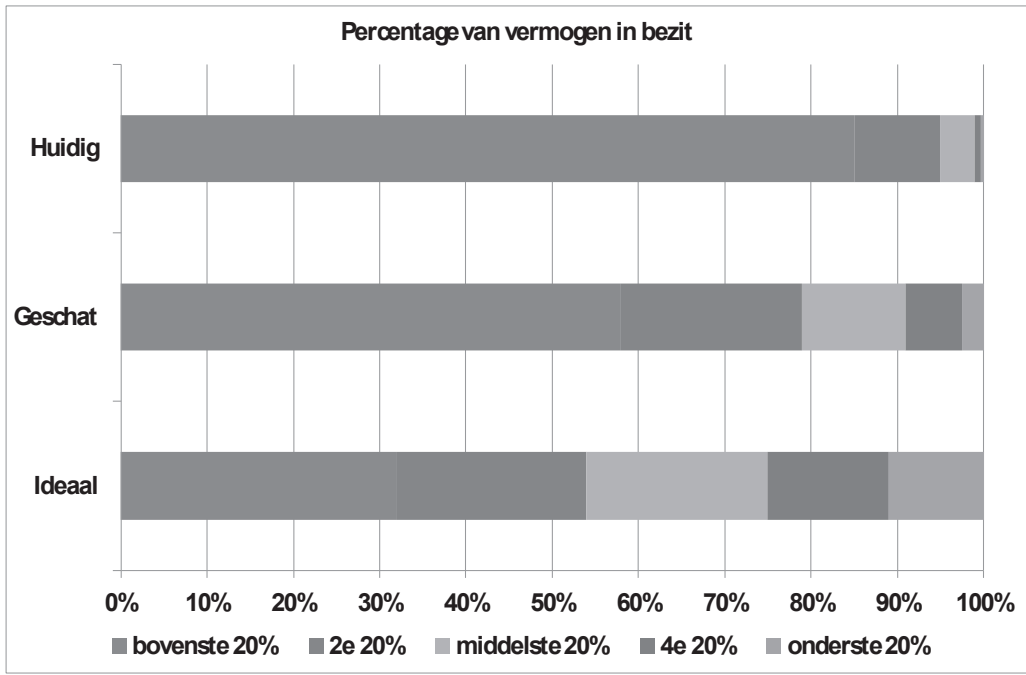
Een nieuw verhaal

De neoliberale ideologie heeft misschien een punt dat sturing individuele keuzevrijheid beperkt, maar blijkt op alle fronten te falen. Meer vrijheid, meer individualisme, leidt tot grotere ongelijkheid. Niet alleen in inkomen,

⁷ Andrew Berg en Jonathan Ostry vinden dat de hoogte van economische groei niet gecorreleerd is met inkomensongelijkheid, maar de duur wel. Voor 10 procentpunt lagere inkomensongelijkheid neemt de lengte van groeiperiodes met 50 procent toe. Andrew Berg en Jonathan Ostry, *Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?*, IMF Staff Discussion Note 11/08, (International Monetary Fund (IMF), Washington D.C. (VS), 2011). En van dezelfde auteurs voor een algemener publiek: <http://blog-imfdirect.imf.org/2011/04/08/inequality-and-growth/.1111>

⁸ Michael Norton en Dan Ariely, 'Building a Better America--One Wealth Quintile at a Time', *Perspectives on Psychological Science*, vol 6 (2011), no 1, 9-12. Er bestaat voor zover ik weet helaas geen vergelijkbaar onderzoek onder de Nederlandse bevolking.

Figuur 3: De daadwerkelijk Amerikaanse vermogensverdeling (boven), de geschatte (midden) en de ideale (onder). Ieder balkje geeft het vermogen van een groep aan. Bron: Norton en Ariely 2011

maar ook op andere gebieden: vertrouwen en sociale mobiliteit nemen af, sociale en gezondheidsproblemen nemen toe.

Dit zorgt voor spanningen en conflicten in de maatschappij, waardoor de door deze ideologie beloofde groei uitblijft. Tijd dus voor een nieuw antwoord op de vraag naar een betere maatschappij. Zo'n antwoord, in de vorm van een verhaal dat mensen aanspreekt, is belangrijk. Zonder zullen politici en beleidsmakers (de 'praktische mensen' van Keynes) terug blijven vallen op het neoliberale verhaal.

"De ideeën van economen en politieke filosofen, of ze nou gelijk hebben of niet, zijn krachtiger dan algemeen wordt gedacht. De wereld wordt in feite geregeerd door weinig anders.

Praktische mensen, die geloven dat ze redelijk vrij zijn van iedere intellectuele invloed, zijn meestal slaaf van een achterhaalde economie."⁹

Dit nieuwe verhaal zou wel eens dicht tegen het gedachtegoed van Banning aan kunnen liggen; het moet de mogelijkheid van een sociale, eerlijke maatschappij met ruimte voor individualiteit schetsen én afrekenen met de illusie dat dit louter door de vrije markt te verkrijgen is. Om dit te politiseren hoeft de PvdA niet in de oksel van de SP te kruipen: met al dit empirisch bewijs, brede steun voor een eerlijkere verdeling en misstanden te over om naar te wijzen, moet het mogelijk zijn een verhaal te ontwikkelen dat sociaaldemocraten en verwarde liberalen overtuigt. Aan de slag!

⁹ John Maynard Keynes, *The general theory of employment, interest and money*, (McMillan, Cambridge (UK), 1935). Citaat uit herdruk door BN Publishing, 2008, p. 239.

& nu: tijd voor inclusief denken 2.0

Door Jamila Aanzi & Kirsten van den Hul

Jamila Aanzi (1981) studeerde Bedrijfseconomie en Beleid, Communicatie & Organisatie. Naast haar studie was ze actief bij onder andere het jongerencentrum Argan in Amsterdam en als bestuurslid van TANS, een netwerkorganisatie van studenten en professionals van Marokkaans-Nederlandse komaf. Jamila was ook dagelijks bestuurder/ vice-voorzitter van FNV Jong, het jongerennetwerk van de FNV Vakcentrale.

Kirsten van den Hul (1976) is The Change Agent. Ze studeerde Oost-Europese studies en Arabische taal- en letterkunde. Kirsten presenteert, schrijft, adviseert en inspireert op het kruispunt van cultuur, diversiteit, communicatie en verandering. Ze heeft een brede talenkennis en veel buitenlandse woon- en werkervaring. Haar motto: 'Without change no butterflies'. In 2011 was Kirsten VN Vrouwenvertegenwoordiger.

Als Mohamed Bouazizi eens had geweten wat hij in gang heeft gezet. Op 17 december 2010 stak hij zichzelf in brand, nadat politie voor de zoveelste keer zijn groentestalletje in beslag had genomen. Uit solidariteit gingen jongeren meteen na zijn dood de straat op. Het betekende het begin van de revolutie in zijn eigen Tunesië, vervolgens vatten ook Egypte en Libië vlam en inmiddels is geen autocraat in de regio zeker van zijn politieke toekomst. Dankzij Twitter, Facebook en Al-Jazeera verspreidde het revolutionaire vuur zich als een razende bermbrand van Sidi Bouzid tot Sanaa. En daar bleef het niet bij. Ook in New York, een stad waar de inkomensverschillen ongeveer even groot zijn als in Egypte op het

moment dat daar de revolutie uitbrak, liet de stille meerderheid van zich horen. De demonstranten van Occupy Wallstreet, die zich namens de '99 procent' uitspraken tegen de groeiende macht van het bedrijfsleven, staken hun bewondering voor hun Noord-Afrikaanse broeders en zusters niet onder stoelen of banken. Op de vraag wat hen had geïnspireerd om hun tenten op te slaan op Liberty Square, antwoordden ze: 'De beelden van volle pleinen in Tunis, Tripoli en Caïro. Wat zij kunnen, kunnen wij ook!' Het moge duidelijk zijn: 2011 was het jaar van de solidariteit der outsiders, die hun plek opeisten in 'het systeem'. Time Magazine verkoos De Demonstrant zelfs tot persoon van het jaar. Het begin van

een tijdperk? Een andere tijd vraagt een ander denken, schreef Feitse Boerwinkel al in 1966. 'Het oude denken was overheersend antagonistisch en exclusief, waarbij de tegenstellingen het meest op de voorgrond traden en beslissend waren. De totaal nieuwe situatie waarin we nu leven, vraagt een inclusief denken, (...) een denken dat er principieel van uitgaat dat mijn welzijn niet verkregen wordt ten koste van of zonder de ander, maar alleen als de mens tegelijk het welzijn van de ander beoogt en bevordert.'¹ Bijna 50 jaar later hebben de ideeën van Boerwinkel nog niets aan relevantie verloren. Integendeel, ze zijn actueler dan ooit. Boerwinkel vergelijkt de geschiedenis van de mensheid met een rivier. Soms kabbelt die rustig voort, soms is er sprake van een stroomversnelling en soms zelfs van een waterval. Cascadische versnelling noemt Boerwinkel dat. Op allerlei fronten maken we nu zo'n versnelling door: op het gebied van communicatie, mobiliteit, wetenschap en bevolkingsgroei.

De wereld is immers in rap tempo complexer geworden. Globalisering, technologie en toegankelijkheid van kennis zorgen ervoor dat invloed steeds meer wordt gedecentraliseerd. Bovendien wordt de wereld waarin we leven door toenemende sociale en fysieke mobiliteit steeds diverser. Toch is een groot deel van onze systemen nog steeds gebaseerd op een eeuwenoud piramidemodel met één dominante 'waarheid'. Eerst heette die waarheid God, daarna de wetenschap en uiteindelijk de markt. De piramide was zo ingericht dat aan de top de waarheid streng werd bewaakt. De priester, de professor of de directeur bepaalde hoe en wat zijn onderdanen deden, dachten, consumeerden of produceerden. Zoals de Arabische lente en de economische crisis ons duidelijk hebben gemaakt, staat de piramide onder druk. De bonuscultuur in het bankwezen, verkie-

zingsfraude of ondoorzichtige benoemingsprocedures: de '99 procent' pikt het niet langer. Hoog tijd dus voor een nieuw, niet-hiërarchisch systeem, waarbij invloed niet langer gebaseerd is op wie of wat je bent, maar op wie of wat je kent. Een flexibel systeem dat ruimte biedt aan nieuwe netwerken, nieuwe inzichten, nieuwe ideeën.

Met andere woorden: een wereld van '&' in plaats van 'of'. Tijd voor inclusief denken 2.0. Voor alle duidelijkheid: 'inclusief denken is geen nieuwe waarheid, maar een hele oude opnieuw geformuleerd. Het enige wat misschien nieuw is, is dat onze tijd het leven naar deze oude waarheid zo urgent heeft gemaakt, dat het een kwestie van 'to be or not to be' is geworden'.²

De stroomversnelling in communicatie, technologie, wetenschap, mobiliteit en bevolkingsgroei heeft ons nog meer dan in de tijd van Boerwinkel afhankelijk van elkaar gemaakt. Wij kunnen onszelf de luxe van een exclusief denken niet meer permitteren. Idealistisch? Nee, realistisch. Niet omdat het moet maar omdat het werkt. Inclusief denken 2.0 zorgt voor betere besluitvorming. We betrekken immers alle stakeholders in onze oplossing, met de bedoeling dat we er allemaal duurzaam beter van worden. Resultaten die worden geboekt ten koste van anderen zullen tot tegenwerking of opstand leiden (zoals de volle pleinen in Tunis, Caïro, Tripoli en New York lieten zien). Inclusief denken 2.0 betekent samenwerken en vormt daarmee een krachtig vertrekpunt voor een nieuwe, open samenleving waarin iedereen in staat is volledig te participeren, zowel op macro- als op microniveau, zowel nationaal als internationaal. Alleen zo werken we toe naar een solidaire wereld die gebaseerd is op drie pijlers: diversiteit, empathie en wederzijds vertrouwen. In de nabije toekomst is diversiteit een gegeven in plaats van

¹⁺² *Feitse Boekwinkel: Inclusief denken, een andere tijd vraagt een ander denken, Uitgeverij Paul Brand, 1966*

een issue, en gaat het debat niet langer over integratie maar over inclusie, over elkaar kennen en elkaar weten te vinden. Over de samenleving als mozaïek in plaats van smeltkroes. Niet uit principe, maar simpelweg omdat diversiteit rendeert, zoals verschillende onderzoeken overtuigend aantonen. Zo onderzocht het Amerikaanse adviesbureau Catalyst de prestaties van Fortune 500-ondernemingen. Wat bleek? Bedrijven met een verhoudingsgewijs groter aandeel vrouwen aan de top behaalden aanzienlijk betere financiële resultaten. Maar niet alleen genderdiversiteit blijkt te renderen. Zo bleek uit onderzoek van de NS dat allochtone conducteurs minder vaak conflict-situaties meemaakten dan autochtone collega's. Dit verschil werd deels toegeschreven aan de minder directe manier van communiceren en grotere empathie.

Empathie heeft de toekomst, zo meldde president Obama al tijdens zijn campagne. Immers, 'je ontwikkelt je ware mogelijkheden pas als je je lot verbindt aan iets wat groter is dan jezelf'. Was het niet empathie die de jongeren van Sidi Bouzid de straat op dreef, toen het bericht over de dood van Mohamed Bouazizi zich verspreidde? Maar ook in onze individualistische samenleving zien wij tekenen van groeiende empathie. Hoeveel mensen gingen niet de straat op uit onvrede over de bezuinigingen in de cultuursector? En hoeveel mensen reageerden niet geschokt op de aanstaande uitzetting van Mauro? De menselijke empathie heeft de rugdekking van een jarenlange evolutionaire geschiedenis, zo betoogt Frans de Waal. 'De biologie wordt weliswaar meestal ingeroepen ter rechtvaardiging van een op egoïstische beginselen geschoeide samenleving, maar we mogen nooit vergeten dat ze ook het bindmiddel heeft opgeleverd dat gemeenschappen bijeenhoudt.³ Nog zo'n maatschappelijk bindmiddel is wederzijds vertrouwen. 'Als je

vertrouwen hebt, hoef je niet de gehele trap te zien om de eerste stap te zetten', zei Martin Luther King ooit. Inclusief denken 2.0 betekent zonder angst naar de ander toestappen, met hem of haar discussiëren en overleggen. Niet om zich tegen elkaar af te zetten of om de ander uit te sluiten, maar om hem of haar in het eigen denken te betrekken. Eigen overtuigingen kunnen evolueren, het inzicht van de ander kan bijgestuurd worden, of beide denkbeelden kunnen naast elkaar blijven bestaan. In Nederland is ons poldermodel een goed voorbeeld van een systeem gebouwd op vertrouwen. Het akkoord van Wassenaar uit 1982 was in Nederland het omslagpunt waar werkgevers, vakbonden en overheid het inzicht kregen dat het beter was te onderhandelen op basis van een win-win scenario in plaats van publiekelijk harde standpunten uit te wisselen. Het resultaat hiervan is onze overlegeconomie en ons arbeidssysteem, waarin sociale partners veelvuldig overleggen en gezamenlijk afspraken maken. Nu, dertig jaar later, kennen we het consensusmodel nog steeds, maar staat het wel onder druk. Het poldermodel zoals wij dit kennen kan alleen werken als er sprake is van wederzijds vertrouwen. En dat was er, tot werkgevers en werknemers elkaar niet meer konden vinden in de AOW hervormingen. Het overleg was lang en zwaar, standpunten werden weer publiekelijk uitgewisseld, er werd op de man gespeeld. Ons consensusmodel stond ineens op de tocht. Waarom? Omdat datgene wat ten grondslag lag aan het model, in het hart werd geraakt: wederzijds vertrouwen. Mooi allemaal, horen we u denken. Maar hoe creëren we nou zo'n inclusieve wereld, gebaseerd op die drie pijlers van diversiteit, empathie en wederzijds vertrouwen? Laten we voorop stellen dat inclusief denken ieders individuele verantwoordelijkheid is. Dat betekent: oog hebben voor 'de ander' en hem of haar de hand reiken om van 'outsiders' 'insiders'

³ Frans de Waal: *Een tijd voor empathie*, Uitgeverij Contact, 2009

te maken. Maar ook: de tijd nemen om zich te verdiepen in anderzins standpunt, het gesprek aangaan, een open houding aannemen. Dat neemt niet weg dat politiek, bedrijfsleven en het maatschappelijk veld een pro-actieve rol zouden moeten spelen om dat proces in gang te zetten, te faciliteren en te bewaken. Inclusief denken 2.0 dwingt ons om een geheel nieuwe kijk op de samenleving te ontwikkelen. Een kijk die mensen centraal plaatst, in plaats van winst, stemmen of kijkcijfers. Deze gedachte heeft verregaande consequenties. Onder meer over hoe organisaties functioneren. Niet meer top-down, waarbij een paar personen aan de top van de piramide het voor het zeggen hebben, maar in een nieuwe, inclusieve vorm waarbij iedereen zijn of haar eigen expertise inbrengt. De rol van de burger, consument, patiënt of student, wordt daarmee actiever: hij of zij ondergaat niet enkel meer alleen wat hem of haar aangeboden wordt maar is zelf onderdeel van het proces. Concurrentie is in de inclusieve wereld verleden tijd. Niet competitie maar samenwerking is de nieuwe manier van werken. Nieuw denken vraagt nieuwe leiders. Leiders van het transitietype, bruggenbouwers met een brede blik, die in staat zijn verbindingen te leggen tussen 'de staat' en 'de straat', tussen 'insiders' en 'outsiders', tussen jong en oud. Leiders als Nobelprijswinnaar Ellen Sirleaf Johnson, die de boel bij elkaar houdt in een door burgeroorlog en corruptie verscheurd Liberia. Of John F. Kennedy, die in gesegregeerd Amerika zwart en wit nader tot elkaar bracht. Of Nelson Mandela, die de wereld een les vergevingsgezindheid gaf. Inclusieve leiders schuwen het experiment niet, stellen zich bescheiden op en durven toe te geven dat ze het ook niet allemaal weten. Leiders die niet gaan voor meer competitie en controle, maar voor sociale innovatie, diversiteit, creativiteit, duurzaamheid en vooral menselijkheid. Een bijzondere rol is weggelegd voor de media, die door positieve beeldvorming en inclusieve berichtgeving een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het denken over 'de ander'.

Hoe? Door pro-actief op zoek te gaan naar nieuwe netwerken en bestaande netwerken te verbinden. Door te streven naar een meervoudig perspectief en nieuwe stemmen aan het woord te laten. Concreet betekent dit: zorgen dat redacties een reflectie zijn van de samenleving. Maar ook: een bezem door de kaartenbak van de 'talking heads' (nu nog voornamelijk bevolkt door 'talking white men'). Vraag hulp. Zoek aansluiting bij belangenorganisaties, kenniscentra en individuele bruggenbouwers.

Zeker voor de publieke omroep, die naar eigen zeggen 'ons verhaal' vertelt, ligt hier een maatschappelijke taak, waarop ze wat ons betreft best zou mogen worden afgerekend. Inclusief denken moet je leren, gaat niet vanzelf en ook niet snel, dus je kan niet vroeg genoeg beginnen. Door vandaag te investeren in intercultureel competentiegericht onderwijs vanaf de basisschool kweken we de empathische wereldburgers van morgen. Tijd voor een diverser docentenbestand, dat getraind is in inclusief denken. Niet alleen de docenten, maar ook het schoolcurriculum moet worden gediversificeerd. Meer aandacht voor migratiegeschiedenis, de vrouwenbeweging, de civil rights movement. Breng kinderen al op jonge leeftijd in contact met 'de ander', door te investeren in internationale uitwisselingsprogramma's. Digitale schoolborden, tegenwoordig op steeds meer scholen een vast onderdeel van de les, kunnen hierbij een belangrijke rol spelen. Chatsessies tussen Boxtel en de Bijlmer, Skype met een klas in Uruguay of India, het kan allemaal. Desmond Tutu zei ooit: "Ik ben omdat wij zijn." Inclusief denken 2.0 betekent teamwork. Investeren in een samenleving waar iedereen de kans krijgt zijn of haar rol te spelen, zodat niemand buitenspel staat, of onbenut talent op de bank blijft zitten. Dat vergt leiderschap, visie, durf en vooral een daadkrachtige, pro-actieve houding van beslissers. Solidariteit mag dan volgens sommigen tot het verleden behoren, inclusief denken heeft de toekomst.

De schijnsolidariteit voorbij

Door Allard Amelink

Allard Amelink (1988) rondde in augustus 2012 zijn studie Politieke Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht af. In zijn studententijd was hij actief bij de Navigators Studentenvereniging Utrecht, speelde hij in de band The Medics en gaf hij werkgroepen Eigentijdse Geschiedenis aan eerstejaarsstudenten. Momenteel heeft een tijdelijke aanstelling bij de Universiteit Utrecht en is hij voorzitter van de Utrechtse afdeling van het CDJA.

N et voor zijn eigen dood vertelt de pries-
termonnik Zosima in Dostojevski's be-
roemde werk *De Gebroeders Karamazov* over
zijn reeds lang geleden overleden broer, die
kort voor zijn vroege dood na een periode van
spot en verbittering tot een bijzonder inzicht
komt. Op zijn sterfbed houdt hij zijn moeder
voor: 'En ik wil je ook nog zeggen, lieve mama,
dat ieder van ons in alles schuldig is voor allen,
en ik het meest van iedereen.' Een gedachte
die hem in plotselinge vreugde zelfs aan de vo-
gels voor zijn raam om vergeving doet vragen:
'Vogeltjes Gods, vrolijke vogeltjes, vergeef me,
want ook tegen jullie heb ik gezondigd.' Het is
een beroemde passage, die voor de Joods-Fran-
se filosoof Levinas later tot voornaam ijkpunt
van zijn filosofie over verantwoordelijkheid
voor 'de Ander' zou worden.

Levinas opende met zijn filosofie een fronta-
le aanval op het westerse denken, dat zijns in-
ziens te veel bij het individu was blijven steken
en daarom aan 'de Ander' voorbij was gegaan.
Verantwoordelijkheid is bij Levinas onbe-

grensd: ik ben verantwoordelijk voor het leven
van de ander, voor de daden van de ander, voor
zijn lijden en voor zijn dood. Een verantwoor-
delijkheid dus die ieder mens voor de gehele
wereld draagt, hoe ver weg, abstract en onken-
baar die wereld soms ook mag zijn of schijnen.
Niet voor niets splitst hij 'de Ander' consequent
met een hoofdletter.

De oorspronkelijke betekenis van solidariteit
is in dit type verantwoordelijkheid geworteld.
Etymologisch is het woord terug te voeren op
een term uit het Romeinse recht: in solidum
obligare – letterlijk: tot het geheel verplicht
zijn. Vandaag de dag hebben veel politieke
partijen solidariteit hoog in het vaandel staan.
De Partij van de Arbeid en het CDA hebben
al jaren terug de term verheven tot één van
hun kernwaarden, de Socialistische Partij lan-
ceerde in 2003 onder de noemer 'red de soli-
dariteit' een campagnereeks tegen het kabinet
Balkenende-II, en zelfs de eerste liberale
minister-president sinds Cort van der Linden
nam het woord meermaals in de mond rond

Prinsjesdag 2011. Maar duiden zij op die persoonlijke verplichting tot het geheel? Richten zij zich op de schuld en verantwoordelijkheid van eenieder tegenover alles, tegenover iedereen? Logischerwijs niet, zou men kunnen zeggen. Hoe zou een mens ooit zijn verantwoordelijkheid ten opzichte van iedereen kunnen nemen? Die taak is toch onrealiseerbaar? En inderdaad, deze onbegrensde verantwoordelijkheid wekt de indruk van een onmogelijke opgave, van een geforceerde plicht, een illusionaire ethiek die ons leven reduceert tot een chronische tekortkoming tegenover alles en iedereen. Volgens Levinas schieten wij als mens inderdaad voortdurend tekort, maar dat maakt juist dat wij deze verantwoordelijkheid in het concreet individuele moeten zoeken: in de ontmoeting van mens tot mens. Er is in zijn filosofie geen sprake van een grootse anonieme en van buiten opgelegde moraal, maar een directe persoonlijke roeping 'in de confrontatie met het aangezicht van de Ander'.

De kleine prins van de Franse schrijver Saint-Exupéry ontdekte in het prachtige gelijknamige sprookje datzelfde toen hij, na omzwervingen in het universum, aanbelandde bij de planeet aarde. De enige en unieke bloem van zijn eigen bescheiden planeet bleek op aarde slechts een ordinaire roos waar er velden vol van stonden. Maar de vos die hij ontmoette leerde de kleine prins dat diens roos desondanks bijzonder was, omdat de bloem uniek voor hem was. De zorg en de toewijding van het prinsje aan de roos, aan het 'kleine en bijzondere', maakte dat deze niet opging in het veld, niet verloren ging in confrontatie met de veelheid, maar werkelijk tot zijn recht kwam. 'Alle tijd die je aan je roos besteed hebt, maakt je roos zo belangrijk', vertelde de vos hem. Want 'alleen met het hart kun je goed zien. Het wezenlijke is voor de ogen onzichtbaar'. 'Met het hart moet men kijken, niet met de ogen', vatte de kleine prins de les van de vos bij het afscheid samen. In die wijsheid ligt de sleutel tot het oplossen van de problemen die

met de invulling van het begrip solidariteit gepaard gaan. Ook wij kunnen immers slechts van de hele wereld houden in het 'kleine en bijzondere'. Onze liefde voor de wereld kan enkel blijken uit onze zorg en aandacht voor de concrete en individuele naaste. Als wij ons richten op het hele veld, verliezen we de uniciteit van de enkele roos uit het oog: in liefde voor de hele wereld gaat de aandacht voor de naaste verloren. Voor de politiek is dat een probleem. Politici mogen er de mond van vol hebben, maar waar is die ware vorm van solidariteit te vinden in de hedendaagse interpretatie van het woord? Bestaat in politieke zin de confrontatie met het aangezicht van 'de Ander'? Of hebben slechts de statistieken zeggingskracht? Dragen wij werkelijk de last voor de eenzamen of hulpelozen?

Of hebben we die verantwoordelijkheid uitbesteed aan anonieme krachten in een systeem dat zo onpersoonlijk is geworden dat er van enig 'aangezicht' geen sprake meer is?

Solidariteit anno 2012 betekent dat wij ons geweten afkopen met een flinke dosis belastinggeld, zodat we zelf de verrotte adem van onze eenzame en bejaarde buurman niet hoeven te verdragen, maar we onszelf desondanks kunnen voorhouden dat we solidair met hem zijn. Solidariteit anno 2012 is zeggen dat alle kinderen gelijke kansen verdienen en dat integratie de hoogste prioriteit dient te hebben, maar jezelf tegelijkertijd terugtrekken in een blank bastion van grachtengordels en witte scholen. Solidariteit anno 2012 is twee euro geven aan de straatkrantverkoper, maar hem tegelijk geen blik waardig keuren. Solidariteit anno 2012 is slechts symbolisch: het is een schijnsolidariteit die geen daadwerkelijk persoonlijke offers meer verlangt, maar cynisch genoeg wel ons geweten het zwijgen weet op te leggen. Tegelijkertijd is dat oordeel in een politieke context misschien wel wat te makkelijk. In de organisatie van ons land ontkom je immers niet meer aan de inzet van anonieme krachten in een onpersoonlijke bureaucratie.

Een wereld vol zelfredzame gemeenschappen is een illusie, en niet ieder mens vindt zijn 'naaste' die naar hem omkijkt. Solidariteit weer in ware vorm laten terugkeren door geïnstitutionaliseerde solidariteit af te schaffen, zorgt op korte termijn voor niets meer dan kaalkap en ellende: ouden van dagen zullen amper meer verschoond worden, alleenstaande moeders zullen niet meer rond kunnen komen en niet-welvarende zieken zullen nauwelijks meer verzorgd worden. We kunnen niet meer zonder een overheid die zorg draagt voor het gehele veld, want ieder van ons schiet tekort op persoonlijk vlak; individueel kunnen we die verantwoordelijkheid niet langer aan.

Betekent dat dan dat wij Dostojevski, Levinas en Saint-Exupéry naar het rijk der nostalgische fabelen moeten verwijzen?

Dat hun ideeën niet meer zijn dan nobele maar abstracte idealen, die uiteindelijk niet anders kunnen dan politiek schipbreuk lijden? Moeten we ons neerleggen bij onze hedendaagse interpretatie van solidariteit, als een niet-ervaarbare verantwoordelijkheid van een abstract collectief ten opzichte van een abstract collectief? Dat zou bitter zijn en reden tot cynisme. Maar wellicht is er toch een uitweg, een die ligt in de herbezieling van de term solidariteit. Solidariteit is in onze maatschappij een begrip geworden dat aan inflatie onderhevig is. Telkens weer slaan politici burgers ermee om de oren, om zo het gelijk van hun eigen ideeën te bekrachtigen.

Solidariteit is verworden tot een wapen in de hand van de politicus, tot een propagandistische truc. En met de inflatie van het begrip is ook het principe teloorgegaan. Het is verworden tot een politieke splijtzwam. Een principe waar je op basis van een politieke voorkeur vóór of tegen bent. Het is een reden tot verdeeldheid, terwijl het juist het tegenovergestelde zou moeten zijn. Hoe is solidariteit nieuw leven in te blazen? Door haar te redden uit de klauwen van de politiek!

De institutionalisering van de zorg voor zwakkeren is een zegen van de moderniteit geweest, een vorm van sociale zekerheid die zijn weerga niet kent in de geschiedenis. Maar dat dit solidariteit genoemd is, is niet meer dan een wrange grap.

Pas als we solidariteit ontideologiseren, en brengen naar de plaats waar zij hoort, pas dan zal zij opnieuw tot leven komen. Want solidariteit hoort niet thuis in de politiek. De politiek dient zich inderdaad bezig te houden met het gehele veld en ja, daardoor verdwijnt de gerichtheid op het individu uit het oog. Maar dat laat onverlet dat een ieder zorg dient te dragen voor zijn of haar eigen roos; alleen dan wordt solidariteit echt vormgegeven.

Als wij ons realiseren dat de overheid de verantwoordelijkheid niet van ons heeft afgenomen, maar slechts de randvoorwaarden voor het nemen daarvan garandeert, dan voelen we ons wellicht weer geroepen tot gerichtheid op 'de Ander'. Dan zullen we ons realiseren dat 'de Ander' niet geholpen is met instituties alleen, maar de confrontatie met de naaste nodig heeft. Dan blijkt onze gulheid niet enkel uit het feit dat we bereid zijn voor de zwakkeren te betalen; dan zullen we weer gul proberen te zijn zoals Simone Weil dat bedoelde, toen ze stelde: 'l'attention est la forme la plus rare et la plus pure de la générosité'.

En ja, dan zullen we opnieuw falen.

Dan zullen we ons telkens weer moeten realiseren dat we niet aan onze plicht als mens kunnen voldoen, dat we voortdurend tekortschieten. Dan zullen we moeten erkennen dat we schuldig zijn, dat we schuld dragen ten opzichte van alles en schuld dragen ten opzichte van iedereen. Dan moeten we zelfs vergeving vragen aan de vogeltjes.

Maar als we ons dat weer realiseren, dan is ook de solidariteit weer terug.

De Banningprijs

De Banningprijs is een initiatief van de Vereniging Zingeving.net. Deze vereniging is een voortzetting van de religieus-socialistische Arbeidersgemeenschap der Woodbrookers die in 1919 werd opgericht door Willem Banning. Banning was een hervormd predikant die actief was in de SDAP en PvdA en mede de aanzet gaf tot de oprichting van de PvdA in 1946.

De Vereniging voor Zingeving en Democratie (Zingeving.net) heeft als doel activiteiten te organiseren voor bezinning op waarden die in de huidige cultuur in gedrang dreigen te komen. Ze wil ruimte bieden aan hen die een open dialoog over die waarden zoeken.

Zingeving.net ondersteunt het werk van de Rode Hoed in Amsterdam, ondersteunt het Trefpunt PvdA en levensovertuiging en de Banning Werkgemeenschap voor de PvdA en organiseert de jaarlijkse BanningLeergang en de tweejaarlijkse Banningprijs.

Zingeving.net werkt samen met de Vereniging Woodbrookers Barchem.

Trefpunt PvdA en levensovertuiging is een interlevensbeschouwelijke werkgroep ingesteld door het PvdA-partijbestuur. Het wordt gevormd door meer dan zestig partijleden met uitgesproken belangstelling voor het raakvlak

van levensovertuiging/godsdienst en politiek (christenen, humanisten, moslims, hindoes etc). De activiteiten zijn gericht op inhoudelijke gedachtevorming binnen de partij over actuele kwesties. Trefpunt draagt uit dat kiezers die zich bij hun politieke keuze mede door hun levensbeschouwing laten beïnvloeden, zich thuis kunnen voelen bij de PvdA.

De Banning Werkgemeenschap voor de PvdA wil bijdragen aan een sociaal-democratische politieke visie vanuit de christelijke geloofstraditie. Ze doet dit door bezinning op en verdieping van (politieke) theorie, visie en praktijk en een zo breed mogelijke verspreiding van de resultaten hiervan.

Het bestuur van de Vereniging bestaat uit: Mijnke Bosman-Huizinga (voorzitter), Jochen Geraedts, Maarten de Groot (penningmeester), Mariska Heijs, Mariëtte Hosemans, Jeroen Muller, Jan Seeleman en Kees Waagmeester (ambtelijk secretaris).

Vereniging voor Zingeving en Democratie

Steenhoffstraat 77, 3764 BK Soest
Tel. 035 602 4951
Secretariaat@Zingeving.net

www.Zingeving.net

De Banningprijs is een initiatief van de Vereniging voor Zingeving en Democratie (Zingeving.net) in samenwerking met S&D, het maandblad van de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid en de Vereniging Woodbrookers Barchem